

PARTNERSKÁ SOUŽITÍ V ČESKU PODLE VZDĚLANOSTNÍ STRUKTURY – VÝVOJ V MANŽELSTVÍCH A KOHABITACÍCH MEZI LETY 2010 A 2020

Dominika Perdoch Sladká¹⁾

PARTNERSHIPS IN THE CZECH REPUBLIC BY EDUCATION STRUCTURE
– MARRIAGES AND COHABITATIONS BETWEEN 2010 AND 2020

Abstract

The educational structures of partnerships have been studied intensively in the Czech Republic in the last two decades. Most research on educational homogamy in marriages in the Czech Republic covers the time period up to the year 2016, and the educational structure of cohabitations over time is still an unexplored subject. In this study, the educational structure of marriages and cohabitations is analysed using data from the European Social Survey and vital statistics from the years 2010–2020.

Keywords: educational structure of partnerships, educational homogamy, marriage, cohabitation, Czech Republic
Demografie, 2023, **65(1): 49–60**

DOI: <https://doi.org/10.54694/dem.0315>

ÚVOD

Vzdělanostní struktura partnerských soužití byla v posledních dvaceti letech v českém stratifikačním výzkumu intenzivně zkoumána. Předchozí studie (např. Fučík, 2008; Katrňák a kol., 2006; Katrňák, 2008; Katrňák a kol., 2012; Katrňák – Chromková Manea, 2020; Kohoutová, 2014) se s výjimkou jedné (Kohoutová, 2014) zaměřovaly pouze na vzdělanostní strukturu v manželstvích a poukázaly na relativně stabilní vývoj vzdělanostní homogamie (oba partneři mají stejný stupeň vzdělání) a naopak dynamický vývoj podílu vzdělanostně hypergamních (muž je

vzdělanější než žena) a hypogamních vztahů (žena je vzdělanější než muž). O vzdělanostním párování v nesezdaných soužitích, která jsou v České republice rozšířeným fenoménem (Kreidl – Štípková, 2012), se toho ale ví méně.

Tato přehledová studie se zaměřuje na aspekty vzdělanostní struktury partnerských soužití v ČR, které zatím nebyly dostatečně prozkoumány. V analýze je prozkoumán vývoj vzdělanostní homogamie jak v manželských svazcích, tak i v kohabitacích. Předchozí studie vzdělanostní strukturu partnerských soužití většinou zkoumaly buďto pomocí dat z výběrových

1) Katedra sociologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno, kontakt: d.sladka@mail.muni.cz.

šetření, nebo pomocí dat o sňatcích uzavřených v České republice. Tato studie zahrnuje oba typy dat. Pomocí dat z výběrového šetření European Social Survey (ESS) ukazuje vývoj vzdělanostní struktury manželství a kohabitací, která existovala v letech 2010–2020. Data z výběrového šetření ESS jsou doplněna o data o nově vzniklých manželstvích ze stejného období, která poskytuje Český statistický úřad (ČSÚ).

Vzdělanostní struktura partnerských soužití v ČR

Vývojem vzdělanostní struktury manželství uzavřených v České republice se v minulosti zabývalo několik studií. Tyto studie (Domanski – Przybysz, 2007; Fučík, 2008; Katrňák a kol., 2006; Katrňák, 2008; Katrňák a kol., 2012; Katrňák – Chromková Manea, 2020; Kohoutová, 2014) společně pokrývají vývoj a výskyt vzdělanostní homogamie a heterogamie mezi lety 1976 a 2016. Z analýzy všech manželství vzniklých mezi lety 1976 a 2003 (Katrňák, 2008) vyplývá, že podíl párů, v nichž mají oba manželé stejný stupeň vzdělání, se po celé studované období pohyboval mezi 50 % a 60 % – homogamní manželství tedy tvořila více než polovinu ze všech svazků. K podobným závěrům došli analýzou běžné evidence uzavřených sňatků z let 1988–2000 Katrňák, Kreidl a Fónadová (2006). Podíl vzdělanostně homogamních manželství byl ze sledovaného období nejvyšší v roce 1994, kdy bylo 57,8 % sňatků uzavřených mezi stejně vzdělanými partnery; nejnižší (55,6 %) byl naopak v roce 1988. Homogamie byla častější v manželstvích uzavřených nejpозději ve 29 letech – u těch dosahovala 57 % až 60 %. Podle nejnovější analýzy (Katrňák – Chromková Manea, 2020) se podíl vzdělanostně homogamních manželství příliš nezměnil do roku 2016 (tj. poslední dostupný rok v dané studii), kdy dosahoval podobně jako v 90. letech minulého století přibližně 57 %. Fučík (2008), který porovnával vzdělanostní výběrové párování rozvedených a těch, kteří do manželství vstupují poprvé, zjistil, že homogamie je častější u prvních sňatků.

Pokud nahlédneme do komparativních analýz používajících data z výběrového šetření European Social Survey (ESS) z let 2002–2006 (Domanski – Przybysz, 2007; Katrňák a kol., 2012), jsou odhady podílu homogamních manželství v České republice výrazně vyšší a dosahují v závislosti na roku a pohlaví respondenta

70 % až 76 %. Ze zkoumaných 22 evropských zemí je podíl manželství stejně vzdělaných manželů v České republice vůbec nejvyšší (Domanski – Przybysz, 2007).

Zatímco podíl homogamie v manželstvích byl v posledních několika dekádách poměrně stabilní, studie poukazují na dynamický vývoj podílu vzdělanostně hypergamních (muž je vzdělanější než žena) a hypogamních vztahů (žena je vzdělanější než muž) související s tzv. obrácením genderového rozdílu ve vzdělání (anglicky *reversal of the gender gap in education*, zkráceně RGE) (např. Esteve a kol., 2012; van Bavel a kol., 2018). V roce 1976 měl ve čtvrtině manželských svazků muž vyšší vzdělání než žena a žena měla vyšší vzdělání než muž v necelých 20 % svazků (Katrňák, 2008). Přibližně mezi lety 1988 a 1996 ale došlo k obrácení relativního výskytu hypergamních a hypogamních manželství (Katrňák, 2008; Kohoutová, 2014). V roce 2016 už byla v porovnání s rokem 1976 situace opačná – v jedné čtvrtině manželských svazků měla žena vyšší vzdělání než muž a páry se vzdělanějším mužem tvořily pouze 15 % ze všech svazků (Katrňák – Chromková Manea, 2020). V přetrvávajících svazcích je však situace jiná – mezi lety 2004 a 2005 bylo 17,1 % manželství hypergamních a pouze 6,9 % hypogamních (Domanski – Przybysz, 2007). Rozdíl může být daný tím, že část těchto svazků vznikla v době, kdy byla manželství se vzdělanějším mužem častější, ale je také možné, že se větší podíl manželství se vzdělanější ženou rozpadl.

O vývoji vzdělanostního výběrového párování v českých manželstvích toho víme hodně. Málo se ale ví o tom, jak častá je homogamie, hypergamie a hypogamie v kohabitacích, přestože v nich žije nezanedbatelné množství českých párů (v letech 2002–2008 mělo 30 % lidí starších 18 let zkušenost s nesezdaným soužitím (Kreidl – Štípková, 2012)). Výskytem homogamie a heterogamie v kohabitacích se ve své studii zabývala Kohoutová (2014). V analýze dat ze Sčítání domů, lidu a bytů (SLDB) z roku 2011 zjistila, že podíl vzdělanostní homogamie v nesezdaných soužitích a manželstvích byl srovnatelný – v manželství to bylo 48,5 % a v nesezdaných soužitích 46,7 % (Kohoutová, 2014). Mezi kohabitacemi byl výrazně vyšší podíl svazků se vzdělanější ženou (30,3 %) než mezi manželskými páry (23,9 %). Analýzy novějších dat o výběrovém párování v kohabitacích a jejím vývoji však zatím neexistují.

Vzdělanostní struktura partnerských soužití:

Možné zdroje dat

Pro zjišťování výskytu vzdělanostní homogamie jsou typicky používána data buďto z výběrových šetření (např. Domanski – Przybysz, 2007; Katrňák a kol., 2012) nebo z běžné evidence sňatků (např. Katrňák, 2008; Katrňák a kol., 2006; Katrňák – Chromková Manea, 2020). Zatímco běžná evidence obsahuje informace o všech uzavřených sňatcích v době jejich vzniku, výběrová šetření obsahují informace o vybraných momentálně existujících sňatcích. Ke studiu vzdělanostní struktury partnerských soužití v České republice je také možné využít data ze SLDB, jako v případě studie Kohoutové (2014).

Z běžné evidence, kterou v České republice uchovává Český statistický úřad (ČSÚ), bylo dříve možné získat přesný údaj o míře vzdělanostní homogamie mezi snoubenci uzavírajícími sňatek. Od roku 2007 je ale údaj o vzdělání dobrovolný a od roku 2008 byla nově vytvořena kategorie vzdělání „nezjištěno“ (ČSÚ, 2021a). Následující graf ukazuje vývoj počtu sňatků podle toho, zda je u nich známé vzdělání snoubenců (kategorie nezjištěno v grafu zahrnuje sňatky, u nichž chybí údaj o vzdělání alespoň jednoho ze snoubenců).

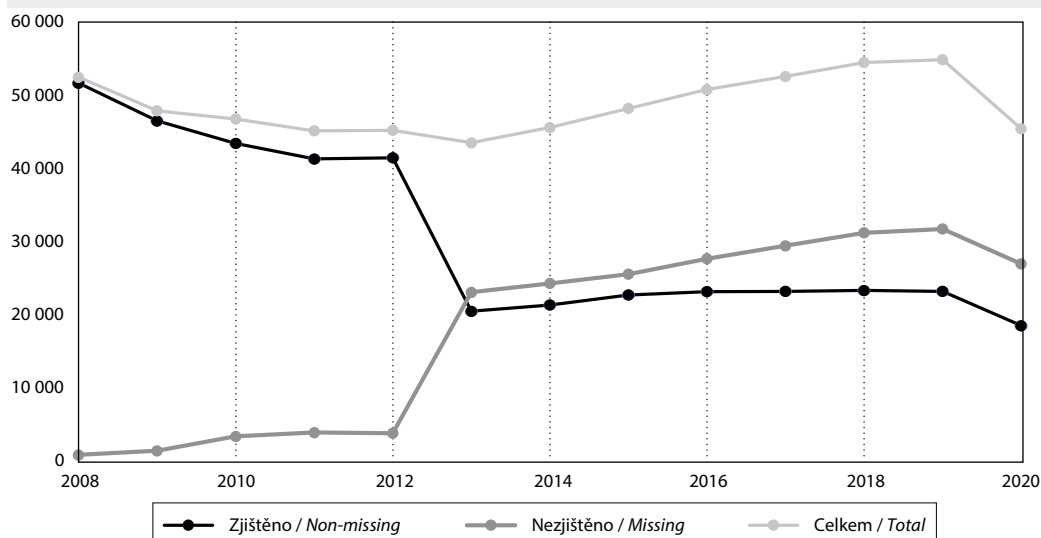
Jak ukazuje graf 1, do roku 2013 spadalo do kategorie „nezjištěno“ jen malé množství sňatků – mezi lety 2008 a 2012 se jejich podíl pohyboval mezi 1,5 % a 8,5 %. V roce 2013 se počet sňatků s neznámým vzděláním alespoň jednoho ze snoubenců prudce zvýšil na 23 056 sňatků (53 % z celkového počtu). Od roku 2013 až do roku 2020 v celkovém počtu uzavřených sňatků převažovaly ty, u kterých je vzdělání snoubenců neznámé. To může představovat pro analýzu vzdělanostního výběrového párování překážku.

DATA A METODY

V části analýzy používám data z výzkumu European Social Survey (*European Social Survey European Research Infrastructure*, 2020; 2022) z let 2010–2020 (kola 5, 6, 7, 8, 9 a 10). Tato kola výzkumu byla k analýze vybrána z důvodu dobré srovnatelnosti – typ partnerství (manželství/kohabitanice) v nich byl měřen stejnou otázkou, na rozdíl od starších kol výzkumu. Data pro výzkum ESS jsou sbírána každé dva roky, analýza tedy obsahuje data sbírána v letech 2010, 2012, 2014, 2016, 2018 a 2020. Analytický vzorek obsahuje všechny respondenty žijící v manželství nebo nesezdaném soužití s osobou opačného pohlaví, u nichž je známo

Graf 1: Vývoj počtu uzavřených sňatků podle informace o vzdělání snoubenců

The number of marriages over time by information about the education of the groom and the bride

Zdroj: Demografická příručka 2020 (<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>), tabulka 4–10 Sňatky podle vzdělání snoubenců v letech 1976–2020; vlastní zpracování.

Source: Czech Demographic Handbook 2020 (<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>), table 4–10, Marriages by educational attainment of the groom and the bride: 1976–2020; author's analysis.

vzdělání respondenta i partnera. Z celkového počtu 7 141 heterosexuálních partnerských vztahů (manželství nebo kohabitace) jich bylo 79 (1,1 %) smazáno kvůli chybějícímu vzdělání. Vzdělání bylo pro potřeby analýzy re-kódováno do tří kategorií – bez maturity, s maturitou a vysokoškolské/pomaturitní vzdělání. Vzorek obsahuje 7 062 případů, z toho 5 818 manželství a 1 244 kohabitací.

V další části analýzy používám data o všech uzavřených sňatcích v ČR. Část dat pochází z Demografické příručky 2020 (ČSÚ, 2021b), která je volně dostupná na webu ČSÚ (<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>). V analýze pracuji pouze s těmi svazky, u kterých je známé vzdělání obou manželů (počty svazků s nezjištěným vzděláním zobrazuje graf 1). Vzdělání jsem re-kódovala do tří kategorií – bez maturity, s maturitou (včetně vyššího odborného vzdělání) a vysokoškolské.²⁾

Data z Demografické příručky obsahují agregovaná data týkající se vzdělání ženichů a nevěst vstupujících do manželství v daných letech. Pro podrobnější pohled na uzavřené sňatky podle vzdělání snoubenců a na chybějící data o vzdělání pak byla použita mikrodta o sňatcích uzavřených ve vybraných letech. Tato data na rozdíl od dat z Demografické příručky nejsou veřejně přístupná. Jelikož nám byla k dispozici data o uzavřených sňatcích v pětiletých intervalech, pro tuto analýzu byla vybrána data o sňatcích uzavřených v letech 2015 a 2020 – tedy po prudkém nárůstu chybějících údajů o vzdělání (jak ukazuje graf 1). Tato data byla porovnána s daty z let 1995, 2000, a 2005,

v nichž byl ještě údaj o vzdělání snoubenců povinnou informací. Kromě vzdělání snoubenců tato mikrodta obsahují také další údaje o snoubencích, například věk a rodinný stav před vstupem do manželství, která jsou v analýze také využita.

V následující části textu bude nejprve představena vzdělanostní struktura v existujících manželstvích a kohabitacích, a to pomocí dat z výběrového šetření ESS z let 2010–2020. V další části analýzy bude popsána vzdělanostní struktura nově vzniklých manželských svazků pomocí dat ČSÚ.

VÝSLEDKY

Porovnání a vývoj vzdělanostní homogamie v kohabitacích a manželstvích – ESS 2010–2020

Tabulka 1 a ukazuje podíl homogamních, hypergamních a hypogamních manželství a kohabitací v datech ESS. Jedná se o manželství a kohabitace, které existovaly v době sběru dat v letech 2010, 2012, 2014, 2016, 2018 a 2020. V obou typech svazků silně převažovaly vzdělanostně homogamní vztahy, tedy ty, v nichž jsou muž a žena stejně vzdělání. Mezi manželskými svazky byla homogamie mírně častější (61,0 %) než mezi nesezdanými soužitími (58,8 %). Manželství a kohabitace se také lišily podílem hypergamie a hypogamie. Ačkoliv v obou typech svazků byla v letech 2010–2020 častější vzdělanostní hypogamie (tzn. žena je vzdělanější než muž), mezi kohabitacemi byl podíl párů se vzdělanější ženou vyšší (24,4 %) než v manželství (20,8 %). Hypergamie (tzn. muž je vzdělanější než žena) byla naopak v tomto období

Tab. 1: Vzdělanostní výběrové párování v manželstvích a kohabitacích (celé období 2010–2020) v % (absolutní čísla v závorkách)

Educational assortative mating in marriages and cohabitations (2010–2020) – in % (absolute frequencies in brackets)

Typ partnerského vztahu Union type	Homogamie (M=Ž) Homogamy (M=W)	Hypergamie (M>Ž) Hypergamy (M>W)	Hypogamie (M<Ž) Hypogamy (W>M)	Celkem Total
Manželství / Marriage	61,0 (3 548)	18,2 (1 061)	20,8 (1 209)	100 (5 818)
Kohabitace / Cohabitation	58,8 (732)	16,7 (208)	24,4 (304)	100 (1 244)
Celkem / Total	60,6 (4 280)	18,0 (1 269)	21,4 (1 513)	100 (7 062)

Zdroj: ESS 2010–2020; vlastní zpracování.

Source: ESS 2010–2020; author's analysis.

2) Vyšší odborné vzdělání je přiřazeno do kategorie vzdělání s maturitou z toho důvodu, že do roku 2015 (kdy byl číselník vzdělání snoubenců rozšířen o samostatnou kategorii pro vyšší odborné vzdělání), bylo vyšší odborné vzdělání řazeno do kategorie středoškolského vzdělání. Pro zachování kontinuity v datech je proto i samostatná kategorie pro vyšší odborné školy v této studii spojena s kategorií vzdělání s maturitou.

častější v manželských svazcích (18,2 %) než v kohabitacích (16,7 %). Rozdíl ve vzdělanostní struktuře manželství a kohabitací je statisticky významný na hladině významnosti 0,05 ($\chi^2(2) = 8,4834$, $p = 0,014$).

Tabulky 2 a 3 ukazují jednotlivé kombinace vzdělání partnerů a manželů ve všech analyzovaných vlnách výzkumu ESS. V manželstvích byla vůbec nejčastější kombinací ta, v nichž mají manžel i manželka vzdělání bez maturity (31,6 %). Poté následovala manželství, v nichž mají muž i žena maturitu (20,4 %). Třetí nejčastější kombinací byli oba manželé s vysokoškolským vzděláním (9,0 %).

Pokud se podíváme na manželství, v nichž byl muž vzdělanější než žena (v tabulce 2 pod diagonálou), nejčastěji se jednalo o případy, kdy má muž vzdělání s maturitou a žena vzdělání bez maturity (8,4 % z celkového počtu manželství), nebo má muž vysokoškolské vzdělání a žena vzdělání bez maturity (8,3 % z celkového počtu manželství). Jen v 1,6 % z celkového počtu manželství měl muž vysokoškolské vzdělání a žena vzdělání bez maturity. Podíváme-li se na manželství hypogamní (v tabulce 2 nad diagonálou), byly nejčastější ty, v nichž má žena vzdělání s maturitou a muž vzdělání bez maturity (14,2 % z celkového počtu). Méně častá (4,5 % z celkového počtu)

Tab. 2: Kombinace vzdělání partnerů v manželství (celé období 2010–2020) – v % (absolutní čísla k závorkách)
Combinations of educational levels of both spouses in marriages (2010–2020) – in % (absolute frequencies in brackets)

Vzdělání muže <i>Education of the man</i>	Vzdělání ženy / <i>Education of the woman</i>			
	Bez maturity / <i>Without A-level amination</i>	S maturitou / <i>With A-level amination</i>	Vysokoškolské nebo pomaturitní / <i>Tertiary or post-secondary</i>	Celkem / <i>Total</i>
Bez maturity / <i>Without A-level examination</i>	31,6 (1 836)	14,2 (826)	2,1 (123)	47,9 (2 785)
S maturitou / <i>With A-level examination</i>	8,4 (488)	20,4 (1 189)	4,5 (260)	33,3 (1 937)
Vysokoškolské nebo pomaturitní / <i>Tertiary or post-secondary</i>	1,6 (92)	8,3 (481)	9,0 (523)	18,8 (1 096)
Celkem / <i>Total</i>	41,5 (2 416)	42,9 (2 496)	15,6 (906)	100 (5 818)

Zdroj: ESS 2010–2020; vlastní zpracování.
Source: ESS 2010–2020; author's analysis.

Tab. 3: Kombinace vzdělání partnerů v kohabitaci (celé období 2010–2020) – v % (absolutní čísla v závorkách)
Combinations of educational levels of both partners in cohabitations (2010–2020) – in % (absolute frequencies in brackets)

Vzdělání muže <i>Education of the man</i>	Vzdělání ženy / <i>Education of the woman</i>			
	Bez maturity / <i>Without A-level amination</i>	S maturitou / <i>With A-level amination</i>	Vysokoškolské nebo pomaturitní / <i>Tertiary or post-secondary</i>	Celkem / <i>Total</i>
Bez maturity / <i>Without A-level examination</i>	27,3 (339)	14,5 (180)	2,7 (33)	44,4 (552)
S maturitou / <i>With A-level examination</i>	8,7 (108)	19,8 (246)	7,3 (91)	35,8 (445)
Vysokoškolské nebo pomaturitní / <i>Tertiary or post-secondary</i>	1,3 (16)	6,8 (84)	11,8 (147)	19,9 (247)
Celkem / <i>Total</i>	37,2 (463)	41,0 (510)	21,8 (271)	100 (1 244)

Zdroj: ESS 2010–2020; vlastní zpracování.
Source: ESS 2010–2020; author's analysis.

byla manželství vysokoškolsky vzdělané ženy a muže s maturitou. Ve 2,1 % případů byli manželé vysokoškolsky vzdělaná žena a muž bez maturity.

Z distribuce vzdělanostně homogamních svazků vyplývá, že v manželstvích byly o něco častější než v kohabitacích ty vztahy, v nichž mají muž i žena vzdělání bez maturity (rozdíl mezi manželstvím a kohabitací je 4,3 procentních bodů). V nesezdaném soužití naopak častěji než v manželství žili dva partneři s vysokoškolským vzděláním (rozdíl mezi kohabitací a manželstvím je 2,8 procentních bodů).

Distribuce různých druhů hypergamních a hypogamních kohabitací (tab. 3) byla podobná jako v případě manželství. Mezi hypergamními soužitími bylo nejčastější kombinací muž s maturitou a žena bez maturity (8,7 % z celkového počtu kohabitací). Poté následovalo soužití vysokoškolsky vzdělaného muže a ženy s maturitou (6,8 % z celkového počtu kohabitací). Mezi kohabitacemi se vzdělanější ženou byla nejčastější ta soužití, v nichž měla žena vzdělání s maturitou a muž vzdělání bez maturity (14,5 %). Méně častá byla kombinace vysokoškolsky vzdělané ženy a muže s maturitou (7,3 %).

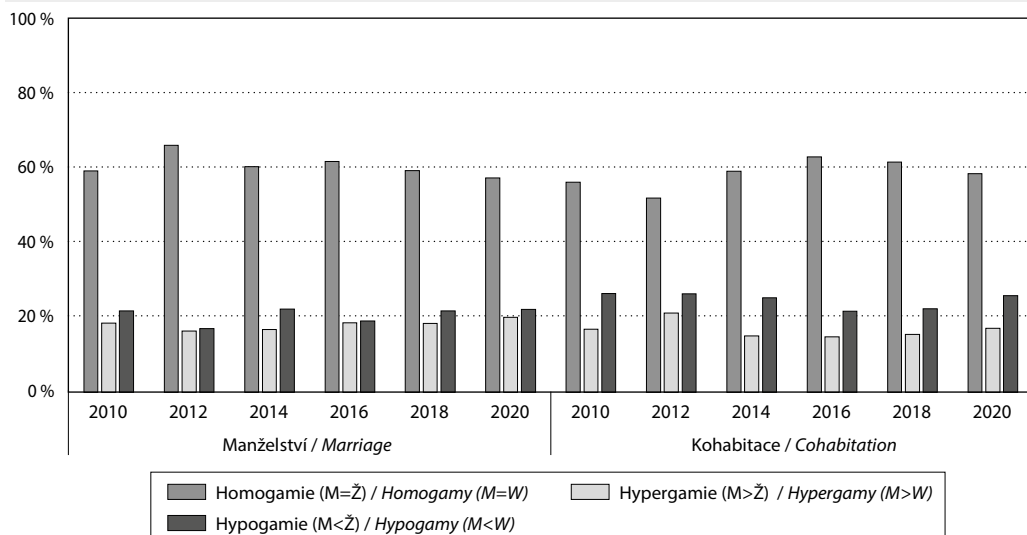
Graf 2 zobrazuje vývoj vzdělanostního výběrového párování v manželstvích a nesezdaných soužitích

mezi existujícími mezi lety 2010 a 2020 (přičemž mezi jednotlivými koly výzkumu ESS jsou vždy dva roky). V manželských svazcích i kohabitacích ve všech letech výrazně převažovala vzdělanostní homogamie. V manželstvích dosahoval podíl homogamních svazků 59,5 % v roce 2010, 66,4 % v roce 2012, 60,7 % v roce 2014, 62,1 % v roce 2016, 59,6 % v roce 2018 a 57,6 % v roce 2020. V kohabitacích byly podíly vzdělanostní homogamie následující: 56,5 % v roce 2010, 52,2 % v roce 2012, 59,4 % v roce 2014, 63,3 % v roce 2016, 61,4 % v roce 2018 a 56,8 % v roce 2020. Zatímco v manželstvích podíl homogamních vztahů mezi lety 2012 a 2020 klesl, v kohabitacích mezi lety 2012 a 2016 podíl homogamních vztahů rostl, až v roce 2018 opět klesl. Rozdíly v podílech homogamie, hypergamie a hypogamie mezi lety byly statisticky významné pouze v manželských svazcích ($\chi^2(10) = 22,4777$, $p = 0,013$), ale ne v kohabitacích. Ve všech letech s výjimkou 2016 a 2018 byla vzdělanostní homogamie častější v manželství než v nesezdaném soužití – rozdíl ve vzdělanostní struktuře manželství a kohabitací byl však pouze v roce 2012 statisticky významný ($\chi^2(2) = 11,0614$, $p = 0,004$).

Kohabitace se od manželství lišily v tom, jaké mají rozdíly v podílu hypergamních (muž je vzdělanější než

Graf 2: Vzdělanostní struktura manželství a kohabitací v České republice (2010–2020)

Educational structure of marriages and cohabitations in the Czech Republic (2010–2020)

Zdroj: ESS 2010–2020; vlastní zpracování.

Source: ESS 2010–2020; author's analysis.

žena) a hypogamních (žena je vzdělanější než muž) vztahů. Zatímco v manželstvích dosahoval rozdíl v podílu hypergamních a hypogamních svazků maximálně 5,5 procentních bodů (22,4 % hypogamních vs. 16,9 % hypergamních v roce 2014), v nesezdaných soužitích dosahoval nejvyšší rozdíl 10,2 procentních bodů (25,4 % hypogamních vs. 15,2 % hypergamních v roce 2014).

Vývoj vzdělanostní homogamie v manželstvích – ČSÚ 2010–2020

Tabulka 4 ukazuje podíly homogamních, hypergamních a hypogamních manželství z celkového počtu uzavřených sňatků v letech 2010–2020. Data obsahují pouze informace o těch sňatcích, u nichž bylo zjištěno vzdělání obou snoubenců (podíl sňatků s nezjištěným vzděláním ukazuje graf 1). Jak bylo zmíněno v kapitole o možných zdrojích dat, podíl sňatků, u nichž nebylo uvedeno vzdělání snoubenců, prudce vzrostl v roce 2013. V tomto roce byl podíl sňatků s nezjištěným vzděláním více než poloviční. Jak lze vidět v tabulce 4, zatímco v roce 2012 byl počet sňatků s úplnou informací o vzdělání partnerů 41 434, v roce 2013 už jejich počet dosahoval jen 20 443. S touto změnou v podílu sňatků s chybějícími údaji o vzdělání se poměrně výrazně změnil podíl vzdělanostně homogamních manželství. V roce 2012 jejich podíl dosahoval

58,3 % a v roce 2013 se tento podíl zvýšil na 65,2 %. Podíl sňatků stejně vzdělaných partnerů rostl do roku 2015, kdy dosáhl 63,5 %, a od té doby stabilně klesal. Podíl vztahů, v nichž je muž vzdělanější než žena (hypergamie), se mezi lety 2010 a 2020 mírně snížil (z 14,7 % na 12,9 %). Podíl vztahů se vzdělanější ženou (hypogamie) naopak vzrostl – z 26,2 % v roce 2010 na 28,3 % v roce 2020.

Pohled do dat o uzavřených sňatcích – chybějící data o vzdělání snoubenců

Změna v uvádění vzdělání snoubenců, které je od roku 2007 nepovinné, vedla k velkému zvýšení podílu těch sňatků, u nichž není známo vzdělání alespoň jednoho ze snoubenců, jak je patrné z grafu 1. Následující graf ukazuje, jak se mezi lety 1995 a 2020 změnila počty sňatků podle vzdělání mužů a žen vstupujících do manželství. Konkrétně graf zobrazuje vzdělání snoubenců, kteří uzavřeli manželství v letech 1995, 2000, 2005 (před zavedením nepovinného uvádění vzdělání) a v letech 2015 a 2020 (po zavedení nepovinného uvádění vzdělání a výrazném nárůstu chybějících údajů o vzdělání v roce 2013). Tyto roky byly vybrány proto, aby kromě období zahrnutého v předchozích částech studie (2010–2020) zahrnovaly také období předtím, než došlo ke změně

Tab. 4: Vývoj vzdělanostní struktury v manželstvích – ČSÚ 2010–2020 – v % (absolutní čísla v závorkách)
Educational structures of marriages over time – CZSO 2010–2020 – in % (absolute frequencies in brackets)

Rok / Year	Homogamie (M=Ž) Homogamy (M=W)	Hypergamie (M>Ž) Hypergamy (M>W)	Hypogamie (M<Ž) Hypogamy (W>M)	Celkem / Total
2010	59,2 (25 677)	14,7 (6 362)	26,2 (11 368)	100 (43 407)
2011	58,5 (24 164)	14,7 (6 054)	26,8 (11 063)	100 (41 281)
2012	58,3 (24 159)	14,1 (5 827)	27,6 (11 448)	100 (41 434)
2013	65,2 (13 322)	12,0 (2 463)	22,8 (4 658)	100 (20 443)
2014	62,6 (13 343)	11,8 (2 507)	25,6 (5 459)	100 (21 309)
2015	63,5 (14 389)	12,7 (2 881)	23,8 (5 400)	100 (22 670)
2016	61,8 (14 296)	13,0 (3 002)	25,2 (5 831)	100 (23 129)
2017	60,1 (13 924)	12,5 (2 886)	27,4 (6 355)	100 (23 165)
2018	59,7 (13 892)	12,5 (2 899)	27,9 (6 494)	100 (23 285)
2019	59,9 (13 869)	12,7 (2 942)	27,4 (6 357)	100 (23 168)
2020	58,8 (10 868)	12,9 (2 378)	28,3 (5 236)	100 (18 482)

Zdroj: Demografická příručka 2020 (<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-priruccka-2020>), tabulka 4–10 Sňatky podle vzdělání snoubenců v letech 1976–2020; vlastní zpracování.

Source: Czech Demographic Handbook 2020 (<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-priruccka-2020>), table 4–10, Marriages by educational attainment of the groom and the bride: 1976–2020; author's analysis.

v povinném uvádění vzdělání snoubenců. Téměř ve všech případech chybějícího údaje o vzdělání tento údaj nebyl uveden u ani jednoho ze snoubenců. Jen v necelých 2 % sňatků v roce 2015 a v roce 2020 chyběl údaj o vzdělání pouze u jednoho ze snoubenců.

V letech 2015 a 2020 byl podíl všech vzdělanostních skupin u mužů i u žen výrazně nižší než v předchozích letech vlivem vzniku nové kategorie *nezjištěno* (kromě toho v roce 2015 vznikla samostatná kategorie pro lidi s vyšším odborným vzděláním). V grafech je mezi lety 2005 a 2020 zaznamenán výrazný pokles především v kategoriích mužů a žen se středním vzděláním bez maturity a s maturitou (malá část kategorie střední vzdělání s maturitou se přesunula do kategorie vyšší odborné vzdělání) a se základním vzděláním. Podíl snoubenců s vysokoškolským vzděláním v těchto letech klesl pouze mírně.

Nepočítáme-li do celkového počtu sňatků v roce 2020 ty, u nichž chyběl údaj o vzdělání snoubenců, měly ženy vstupující v tomto roce do manželství v 35 % vysokoškolské vzdělání a v 38 % středoškolské vzdělání s maturitou. Muži vstupující v roce 2020 do manželství měli ve 27 % případů vysokoškolské vzdělání a v 39 % středoškolské vzdělání s maturitou. Trend v zastoupení jednotlivých vzdělanostních ka-

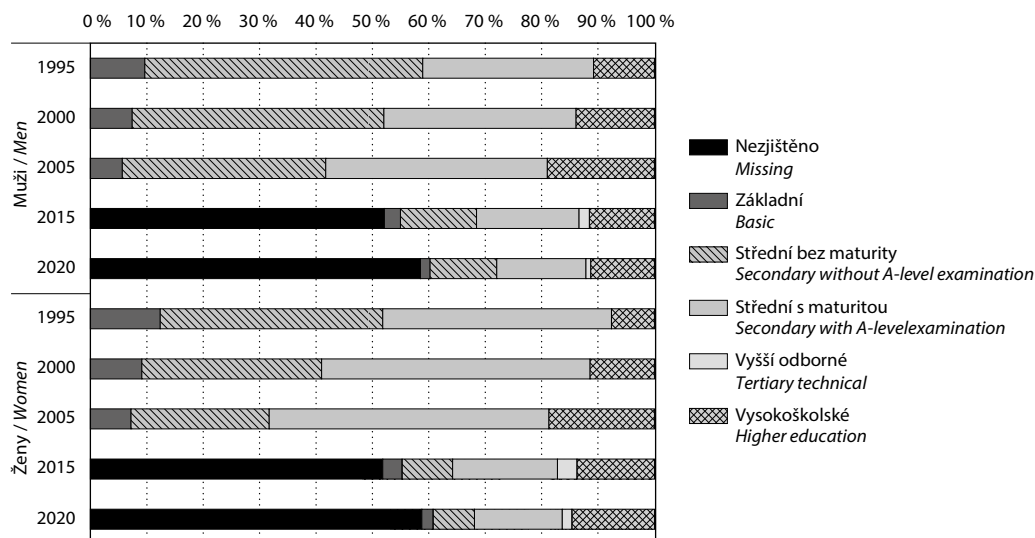
tegorií mužů a žen mezi lidmi vstupujícími do manželství tak odpovídá trendům v dosaženém vzdělání v české populaci. Muži ve věku 29–42 let a ženy ve věku 27–39 let tvořili polovinu (25. až 75. percentil) ze všech snoubenců a snoubenek vstupujících do manželství v roce 2020. V těchto věkových kategoriích se v roce 2021 (podle posledního Sčítání lidu, domů a bytů) počet vysokoškolsky vzdělaných lidí blížil počtu lidí s maturitním vzděláním a mezi ženami ve věku 29–36 let vysokoškolské vzdělání dokonce nad maturitním převažovalo (ČSÚ, 2022).

Jelikož v roce 2020 chyběl údaj o vzdělání nevěsty a ženicha u téměř 60 % uzavřených sňatků, v následující části textu je analyzováno, zda se v tomto roce sňatky s chybějícími údaji o vzdělání od ostatních typu sňatků lišily ve vybraných charakteristikách, konkrétně rodinném stavu ženicha a nevěsty před vstupem do manželství a věku ženicha a nevěsty. Kromě toho jsou srovnány rozdíly v těchto charakteristikách mezi sňatky vzdělanostně homogamními, hypergamními a hypogamními.

V roce 2020 bylo 65,4 % sňatků uzavřeno mezi dvěma svobodnými partnery (tzn. nikdy nebyli v manželství). Z porovnání vzdělanostně homogamních, hypergamních a hypogamních sňatků

Graf 3: Vzdělání mužů a žen vstupujících do manželství v letech 1995–2020

Educational level of men and women entering marriage between 1995 and 2020

Zdroj: ČSÚ; vlastní zpracování.

Source: CZSO; author's analysis.

**Tab. 5: Nově vzniklé sňatky podle vzdělanostní struktury a rodinného stavu snoubenců – ČSÚ 2020 – v %
(absolutní čísla v závorkách)**

Newly formed marriages according to their educational structure and the marital status of the groom and the bride – CZSO 2020 – in % (absolute frequencies in brackets)

Vzdělanostní struktura <i>Educational structure</i>	Oba svobodní <i>Both never married</i>	Ostatní / <i>Other</i>	Celkem / <i>Total</i>
Homogamie (M=Ž) <i>Homogamy (M=W)</i>	66,6 (7 236)	33,4 (3 632)	100 (10 868)
Hypergamie (M>Ž) <i>Hypergamy (M>W)</i>	57,9 (1 377)	42,1 (1 001)	100 (2 378)
Hypogamie (M<Ž) <i>Hypogamy (W>M)</i>	68,8 (3 600)	31,3 (1 636)	100 (5 236)
Nezjištěno / <i>Missing</i>	64,9 (17 481)	35,1 (9 452)	100 (26 933)
Celkem / <i>Total</i>	65,4 (29 694)	34,6 (15 721)	100 (45 415)

Zdroj: ČSÚ; vlastní zpracování.
Source: CZSO; author's analysis.

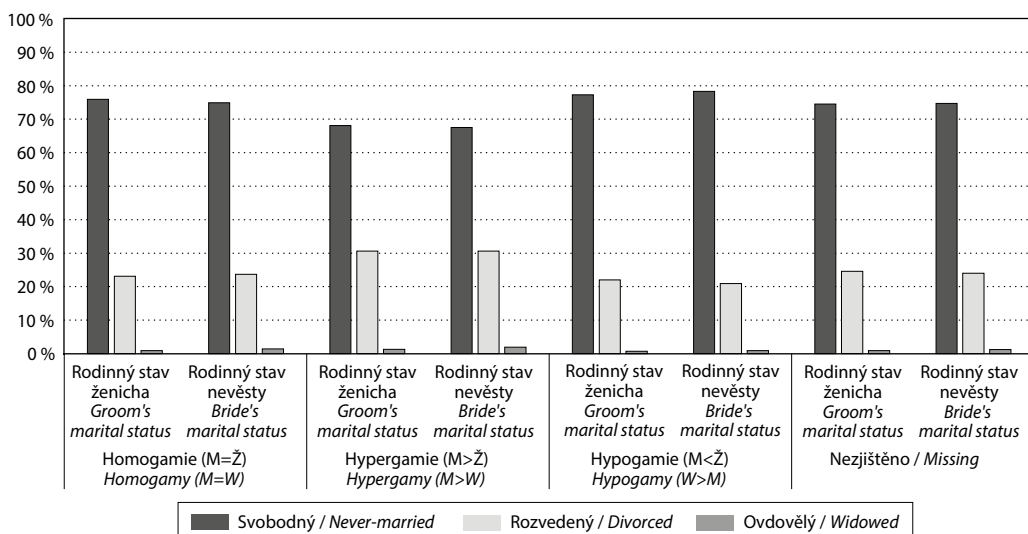
(tab. 5) vyplývá, že se od sebe v rodinném stavu snoubenců lišily. V manželstvích se vzdělanějším mužem a méně vzdělanou ženou bylo méně časté než v ostatních typech manželství, že byli oba snoubenci před uzavřením sňatku svobodní. Naopak, sňatky, u nichž chyběl údaj o vzdělání snoubenců, se v ro-

dinném statusu snoubenců výrazně neodlišovaly od celkového souboru manželství vzniklých v roce 2020.

Graf 4 zobrazuje podíly nově vzniklých manželství podle vzdělanostní struktury (případně chybějících údajů o vzdělání) a rodinného stavu ženicha a nevěsty.

Graf 4: Vzdělanostně homogamní, hypergamní a hypogamní manželství podle předchozího rodinného stavu ženicha a nevěsty (2020)

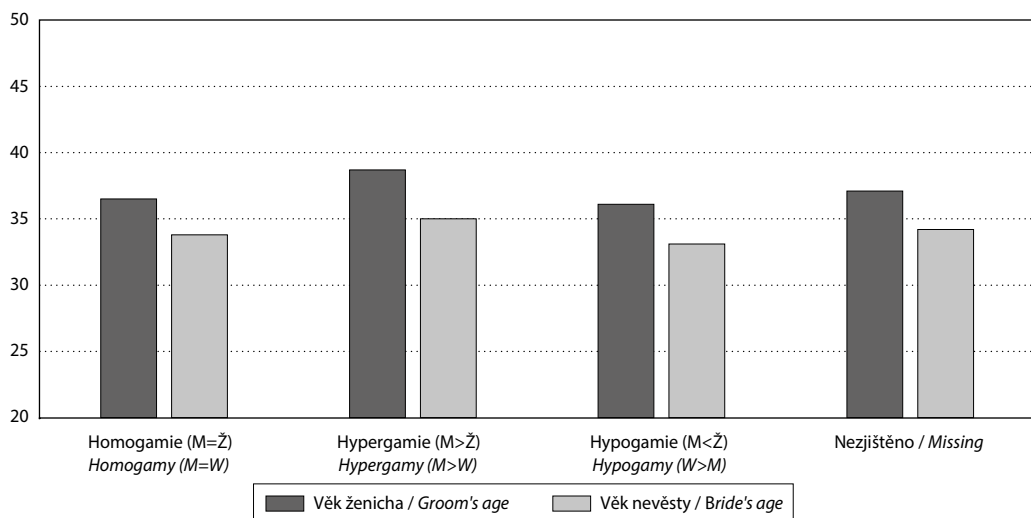
Educationally homogamous, hypergamous, and hypogamous marriages according to the previous marital status of the groom and the bride (2020)

Zdroj: ČSÚ; vlastní zpracování.
Source: CZSO; author's analysis.

Graf 5: Vzdělanostně homogamní, hypergamní a hypogamní manželství podle průměrného věku ženicha a nevěsty (2020)

Educationally homogamous, hypergamous, and hypogamous marriages according to the average age of the groom and the bride (2020)

Zdroj: ČSÚ; vlastní zpracování.

Source: CZSO; author's analysis.

Hypergamní manželství vzniklá v roce 2020 častěji než ostatní typy manželství podle vzdělanostní struktury zahrnovala rozvedeného muže nebo rozvedenou ženu. Podíl těch, kteří byli před uzavřením sňatku svobodní, byl naopak v tomto typu manželství nejnižší.

Graf 5 zobrazuje podíly nově vzniklých manželství podle vzdělanostní struktury (případně chybějících údajů o vzdělání) a věku ženicha a nevěsty. Manželství se vzdělanějším mužem se opět mírně odlišovala od ostatních typů manželství podle vzdělanostní struktury – v hypergamních manželstvích byl průměrný věk ženicha a nevěsty mírně vyšší.

DISKUZE A ZÁVĚR

Cílem studie bylo popsat vzdělanostní strukturu manželství a kohabitací v České republice. Pomocí dat z výběrového šetření ESS z let 2010–2020 (přičemž sběr dat se konal každé dva roky, tedy v sudých letech) byla porovnána vzdělanostní struktura kohabitací a manželství v existujících v době sběru dat. Pomocí dat z ČSÚ byla následně zanalyzována vzdělanostní struktura všech sňatků uzavřených mezi lety 2010 a 2020 a výskyt chybějících údajů o vzdělání snoubenců.

Data o partnerských soužitích existujících mezi lety 2010 a 2020 z výzkumu ESS ukázala, že manželství a nesezdaná soužití se v České republice ve výběrovém párování mírně liší, a to především v poměru hypergamie a hypogamie. Ačkoliv v obou typech soužití nejčastěji žili dva lidé se stejným vzděláním, vzdělanostní homogamie byla mírně častější v manželství. Soužití vzdělanější ženy a méně vzdělaného muže bylo častější v kohabitacích, kde průměrný podíl hypogamních vztahů za celé období dosahoval 24,4 % (v manželstvích byl jejich podíl 20,8 %). Hypergamie (vztah vzdělanějšího muže a méně vzdělané ženy) byla naopak častější v manželství než v nesezdaném soužití. Rozdíl v podílu hypergamních a hypogamních vztahů byl výrazně vyšší v kohabitacích než manželských svazcích. V roce 2014 dosahoval rozdíl v podílu hypogamních a hypergamních nesezdaných soužití 10,2 procentních bodů (přičemž hypogamie byla častější). V manželských svazcích podíl vzdělanostní homogamie mezi lety od roku 2012 do roku 2020 klesl z 66,4 % na 57,6 %. V kohabitacích byl vývoj homogamie méně stabilní – mezi lety 2012 a 2018 podíl homogamních vztahů rostl, až v roce 2020 opět klesl.

Studie se také zaměřovala na partnerskou strukturu nově vzniklých manželství v letech 2010–2020 (pomocí dat pocházejících z běžné evidence sňatků). Limitem tohoto typu dat je velké množství chybějících dat o vzdělání ženicha a nevěsty. Podíl sňatků s chybějícím údajem o vzdělání výrazně vzrostl především v roce 2013, kdy u 53 % sňatků chybělo vzdělání alespoň jednoho ze snoubenců. S nárůstem chybějících dat o vzdělání mezi rokem 2012 a 2013 také vzrostl podíl homogamních sňatků (z 58,3 % na 65,2 %) a naopak poklesl podíl vzdělanostně hypogamních vztahů. Je tedy možné, že velké množství chybějících údajů o vzdělání podíly homogamních, hypergamních a hypogamních manželství zkreslilo. Porovnáme-li vývoj

vzdělanostní struktury manželství vzniklých mezi lety 2013 a 2020 (v letech, kdy se podíl sňatků s nezjištěným vzděláním snoubenců pohyboval nad 50 %), vidíme v datech poměrně stabilní trendy klesající homogamie (oba manželé mají stejné vzdělání) a rostoucí hypogamie (žena má vyšší vzdělání než muž).

Tato studie se věnovala vzdělanostní struktuře v českých manželstvích a kohabitacích existujících či nově vzniklých mezi lety 2010 a 2020. Studie tak doplnila předchozí výzkumy zaměřující se na dříve vzniklé partnerské svazky a porovnála vzdělanostní strukturu manželství a nesezdaných soužití, jejichž vývoj vzdělanostního výběrového párování dosud nebyl dostatečně probádaný.

Poděkování

Přístup k mikrodátům Českého statistického úřadu byl financován z projektu Grantové agentury České republiky s názvem „Partnerská spokojenost a její dopad na stabilitu partnerství“ (GA20-12364S).

Literatura

- ČSÚ. 2021a. *Pohyb obyvatelstva – Metodika*. ČSÚ (online).
Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/pohyb-obyvatelstva-metodika#_ftn4. (cit. 19. 12. 2022)
- ČSÚ. 2021b. *Demografická příručka – 2020*. ČSÚ (online).
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2020>. (cit. 19. 12. 2022)
- ČSÚ. 2022. *Výsledky sčítání 2021 – otevřená data*. ČSÚ (online).
Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vysledky-scitani-2021-otevrena-data>. (cit. 19. 12. 2022)
- Domanski, H. – Przybysz, D. 2007. Educational homogamy in 22 European countries. *European Societies*, 9(4), s. 495–526.
<https://doi.org/10.1080/14616690701314119>.
- European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). 2020. *European Social Survey Cumulative File, ESS 5–9. Data file edition 1.0*. NSD – Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. <https://doi.org/10.21338/NSD-ESS-CUMULATIVE>.
- European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). 2022. ESS10 – integrated file, edition 2.1 [Data set]. Sikt – Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. <https://doi.org/10.18712/ess10>.
- Esteve, A. – García-Román, J. – Permanyer, I. 2012. The gender-gap reversal in education and its effect on union formation: The end of hypergamy? *Population and Development Review*, 38(3), s. 535–546. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2012.00515.x>.
- Fučík, P. 2008. Rozvod a změny sňatkových reprodukčních strategií. *Data a Výzkum – SDA Info*, 2(2), s. 91–107.
- Katriňák, T. 2008. Educational assortative mating in the Czech Republic, Slovakia and Hungary between 1976 and 2003. *Sociologia*, 40(3), s. 236–257.
- Katriňák, T. – Chromková Manea, B. 2020. Change in prevalence or preference? Trends in educational homogamy in six European countries in a time of educational expansion. *Social Science Research*, 91(June). <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2020.102460>.
- Katriňák, T. – Fučík, P. – Luijckx, R. 2012. The relationship between educational homogamy and educational mobility in 29 European countries. *International Sociology*, 27(4), s. 551–573. <https://doi.org/10.1177/0268580911423061>.
- Katriňák, T. – Kreidl, M. – Fónadová, L. 2006. Trends in educational assortative mating in central Europe: The Czech Republic, Slovakia, Poland, and Hungary, 1988–2000. *European Sociological Review*, 22(3), s. 309–322. <https://doi.org/10.1093/esr/jci059>.

- Kohoutová, I. 2014. *Socio-demografická homogamie sezdáných a nesezdáných párů*. ČSÚ (online). Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20541951/32018014a.pdf/7340e354-799e-4149-95f4-06817ec53b97?version=1.0>. (cit. 19. 12. 2022).
- Kreidl, M. – Štípková, M. 2012. Výskyt a načasování nesezdáných soužití v současné ČR. *Demografie*, 54(2), s. 120–137.
- van Bavel, J. – Schwartz, C. R. – Esteve, A. 2018. The reversal of the gender gap in education and its consequences for family life. *Annual Review of Sociology*, 44, s. 341–360. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073117-041215>.

DOMINIKA PERDOCH SLADKÁ

Dominika Perdoch Sladká je doktorskou studentkou sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Výzkumně se zabývá sociologií rodiny, především partnerskými vztahy, manželstvím a nesezdaným soužitím.

PEER REVIEW

NÁRODNÍHO STATISTICKÉHO SYSTÉMU

ČSÚ spolu s Eurostatem a statistickými úřady všech členských států EU a zemí Evropského sdružení volného obchodu (ESVO) tvoří partnerství zvané Evropský statistický systém (ESS). Vytváříme evropskou statistiku, která respektuje společný rámec pro zajišťování kvality ESS. Jedním z nástrojů k zajištění provádění tohoto společného rámce kvality (a tím i kvality evropské statistiky) jsou tzv. vzájemné přezkumy ESS – peer reviews. Český statistický úřad podstoupil tento přezkum v březnu 2023.

Více informací naleznete na:

<https://www.czso.cz/csu/czso/peer-review-prezkum-narodniho-statistickeho-systemu>.

